

Bz 1058

TEGENWOORDIGHEID VAN DEN
CHRISTUS IN HET MIDDEN VAN DE
SAAMVERGADERING DER GEMEENTE

122.1058

De tegenwoordigheid van den
Christus in het midden van de
saamvergadering der gemeente

LEERREDE

door Ds. J. W. GUNST

Uitgesproken bij de ingebruikneming
der nieuwgebouwde Gereformeerde
Kerk te Woerden, 12 Juni 1924.

Uitgegeven ten voordeele der nieuwe kerk

BIBLIOTHEEK THU-KAMPEN

0014 4708

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

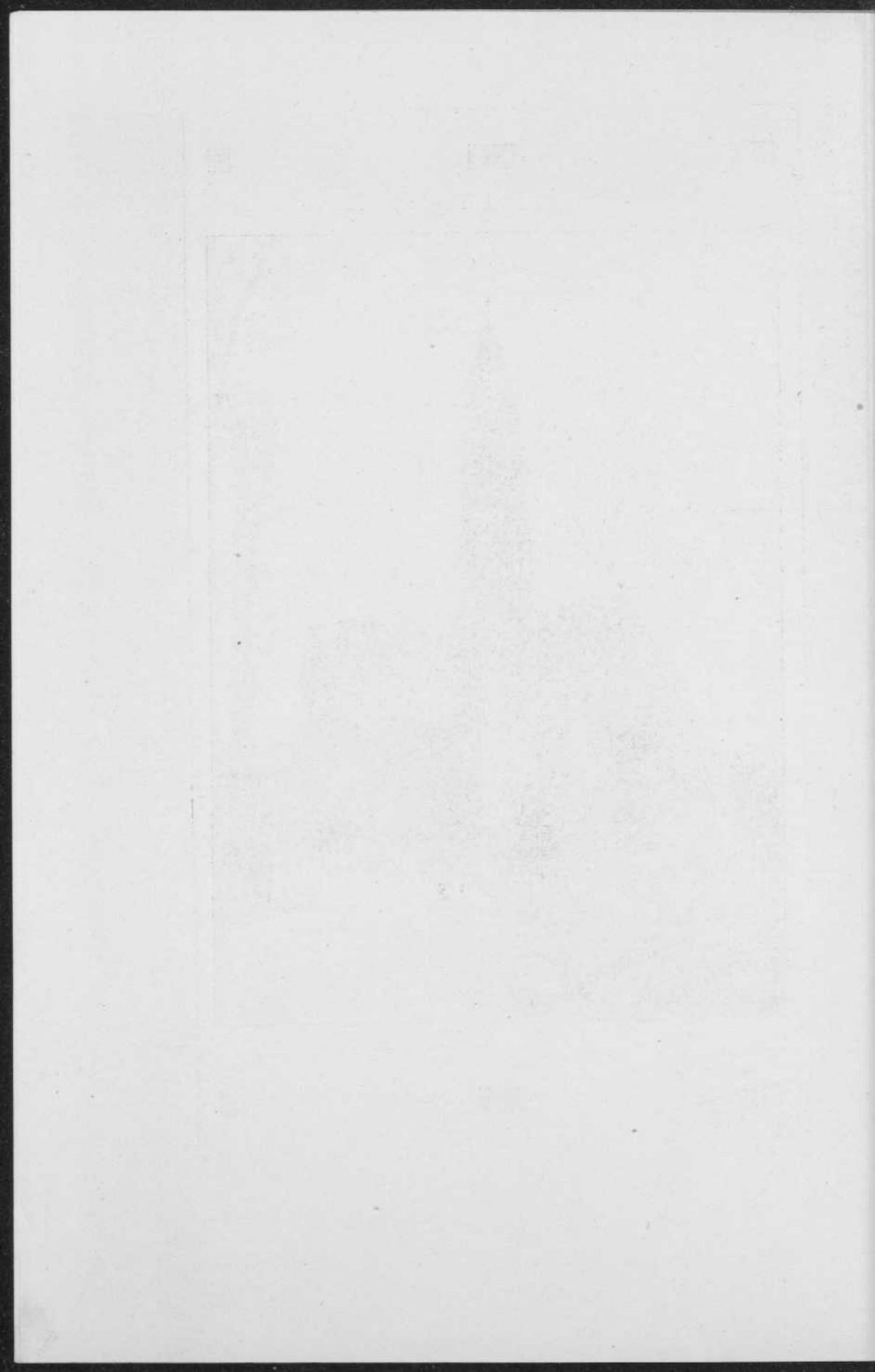
LIBRARY

UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

L. S.

Het is op uitdrukkelijk verlangen van de commissies, die bij den Kerkbouw betrokken waren, dat deze gelegenheidsleerrede het licht ziet. Zij wordt uitgegeven geheel ten voordeele van de nieuwgebouwde kerk, die nog wel een stuivertje gebruiken kan. Ook heb ik mij laten overhalen mijn portret hierbij te doen voegen.

J. W. G.

*Geliefde Gemeente,
Broeders en Zusters!*

EINDELIJK is dan het oogenblik aangebroken, waarop wij het nieuwe kerkgebouw in gebruik mogen nemen. Ik heet u allen, die tegenwoordig zijt bij deze gelegenheid, 't zij als genoodigden, 't zij als belangstellenden, 't zij als leden der kerkelijke gemeente, hartelijk welkom.

De intrede in dit vriendelijke en doelmatige bedehuis, is voor ons een gewenschte uitkomst en een „Blijde incomste”. De bouw is nu voltooid en met ootmoedigen dank aan onzen God aanvaardden wij deze kerk als een gift uit zijn Vaderhand. In zijn naam nemen wij haar in gebruik.

Het heeft evenwel in letterlijken en figuurlijken zin, heel wat voeten in de aarde gehad eer wij dit tijdstip konden bereiken. Vandaar, dat ik begon met: „Eindelijk”.

De tegenslagen waren vele.

De algemeen bekende moeilijkheden begonnen reeds met het grondwerk. De verraderlijke bodem van onze aloude stad noodzaakte tot wijziging van de oorspronkelijke plannen in het leggen der fondamente. Op goede grondslagen komt het immers ten allen tijde en in elk opzicht aan?

Wij wisten wel uit oude kaarten en plattegronden, dat ons kerkgebouw, wilden wij het doen verrijzen op dit zoo gunstig gelegen punt, opgetrokken zou worden op een gedeelte van een der gedempte grachten, maar na het ingestelde onderzoek van den bodem, was op dezen tegenslag niet gerekend.

Onder plasregens werd het graafwerk verricht. Het terrein geelk bij wijlen wel een aanleg voor modderbaden.

Ontzettende stortbuiën, dikwijls gepaard en afgewisseld met storm, gevolgd door dagen van vroege en strenge vorst, beletten verder menigmaal den voortgang van den arbeid, terwijl bij het begin van den bouw onze architect, de heer Onvlee, door een krankheid werd aangegrepen die hem ten grave sleepte.

En nu weer sedert eenigen tijd de ernstige ziekte van een der leden van de bouwcommissie.

Den eersten Februari van dit jaar had ons kerkgebouw, volgens het bestek gereed moeten zijn, en hoever zijn wij niet over dezen datum heen? Wij schrijven nu 12 Juni. En dan hadden wij nog met moeilijkheden te kampen, waarover ik hier niet spreken zal. Een versregel uit Constantijn Huijgens' „*Stedestemmen*” is er op van toepassing:

„Die schricklixt van mij swijght, heeft allerbest geseijt.”

Was het wonder, dat, waar wij geleerd hebben te letten op de gangen en leidingen van Gods Voorzienigheid, de gedachten wel eens geuit werden: zijn wij soms op een verkeerden weg? Is de Heere niet met ons?

Eer wij evenwel begonnen waren onze plannen tot uitvoering te brengen, hadden wij, op echt Hollandsche manier, veel tijd doorgebracht met wikken en wegen, maar ook niet nagelaten het aangezicht des Heeren telkens ernstig te zoeken.

Was er inderdaad veel genade noodig om standvastig te blijven in het geloof aan onze goede zaak, kerkeraad en commissies, die bij den bouw betrokken waren, is die geloofsgenade niet onthouden. Zij bleven het dan ook met elkander goed eens, zoodat zij, trots alle moeilijkheden, met zeldzame eenparigheid, blijmoedig mochten voortvaren.

Waar tot vier malen toe in het oude kerkgebouw veranderingen waren aangebracht om het getal zitplaatsen te vermeerderen, en ieder oogenblik het gebrek gevoeld werd van onvoldoende lokaliteit voor de catechisaties en het vereenigingsleven, ontvingen wij geloof om met Nehemia te zeggen: „God van den hemel, die zal het ons doen gelukken, en wij zijn knechten, zullen ons opmaken en bouwen.

Had ook niet de tweede tempel met ontzaglijke moeilijkheden te worstelen, eer hij tot stand kwam, niettegenstaande er een uitdrukkelijk bevel des Heeren gegeven was tot den bouw?

Wij onderschreven ook gaarne de woorden van den man, die acht en dertig jaren met grooten ijver in een der gemeenten van de classis Woerden is werkzaam geweest en wiens predikatiën hier nog geliefd zijn, Dr. Alexander Comrie, als hij zegt: „Een van de grootste beletselen om het geloof te oefenen en er door te leven in donkere tijden, is, dat de geloovige meer van Gods gunst uit de handelingen van de Voorzienigheid oordeelt dan wel uit het Woord; terwijl, indien wij ons meer aan het Woord gewenden, wij zien zouden, dat Hij uit liefde de uitlatingen van de blijken zijner gunst weigert, opdat zijn heerlijkheid in het geven des te klaarder doorstralen mag”. Comrie wijst dan verder op het uitblijven van den Heere Jezus bij de krankheid van zijn vriend Lazarus, niettegenstaande het verzoek tot den Heiland gericht om toch ter hulpe te snellen.

De Heere past toe, wat wij noodig hebben om ons gebed te vermenigvuldigen en ons afhankelijksgemoed jegens Hem te doen toenemen.

En nu hebben wij, wat de plaats van samenkomst betreft, verkregen, wat wij van onzen God begeerden. Aan welwillende medewerking van de zijde der burgerlijke overheid heeft het ons evenmin ontbroken als aan milde handen en andere bemoedigingen van de zijde der gemeente.

Was er in 1889 bij de broeders en zusters ootmoed en erkentelijkheid, toen het kerkgebouw, dat we nu hebben verlaten, in gebruik werd genomen en de eerste Bediening des Woords door wijlen Ds. J. C. Sikkel in het destijds nog veel te ruime kerkgebouw, gehouden werd, zij, die daarbij tegenwoordig waren, en nu deze ure mede mogen doormaken, verblijden zich. En met hen verblijden zich de jongeren, die de vruchten mogen plukken van de geloofsgehoorzaamheid, die God aan het geslacht der vorige eeuw gaf te oefenen.

Wij allen zeggen nu: De Heere heeft groote dingen bij ons gedaan, dies zijn wij verblijd. En wij zeggen dit onder beschaamdheid des aangezichts van wege zooveel ontrouw als wij te belijden hebben, want wij achten ons ambtelijk en kerkelijk leven verre van volmaakt. Nu wij gewassen zijn in dit land, en moesten besluiten tot verhuizing, begeerden wij een kerkgebouw, niet al te ongepast voor den Dienst van dien God, die ieder ding schoon gemaakt heeft op zijn tijd. Wij meenden er iets van te verstaan, wat in Davids hart was, als hij zeide: Zie toch

ik woon in een cederen huis, en de ark Gods woont in het midden der gordijnen. Wij begeerden een gebouw in rustigen stijl, waaraan uitwendig en inwendig te zien zou zijn, dat het een kerk was. Daarom mocht ook de toren niet ontbreken, die als een vinger hemelwaarts zou wijzen.

En wij verlangden behoorlijke bijlokale voor nog anderen arbeid in Gods Koninkrijk, dan de Dienst des Woords.

Maar hoe geschikt het gebouw, dat wij nu in gebruik nemen, ook moge zijn voor den Gereformeerden eeredienst, vergeten wij niet, dat nog iets anders noodig is. Begeerde Mozes niet op te trekken uit de Woestijn naar het land vloeiende van melk en honig, tenzij het aangezicht des Heeren medeging, ook wij zullen er niets aan hebben uit het oude gebouw naar het nieuwe te zijn verhuisd, wanneer des Heeren heilige tegenwoordigheid niet met ons gaat.

Wanneer uit Sion, de volkomenheid der Schoonheid, God ons hier niet blinkende verschijnt, zal het samen komen tot den Dienst des Woords en der Sacramenten in dit wel ingerichte gebouw ons niet tot voordeel maar tot oordeel zijn. Aan wie veel gegeven is, van die zal veel worden geëischt.

De Heere moet met ons zijn, gelijk wij zijn tegenwoordigheid meermalen ervaren hebben in het bedehuis, dat wij verlieten. Wij hebben er veel goede uren in doorgebracht, in zooverre verlaten wij het met weemoed. De Heere gaf mij kracht om er meer dan drie duizend predikaties in uit te spreken. Maar de beloften, dat Hij in ons midden zal blijven, liggen in Gods Woord uitgedrukt.

Het mag worden geloofd, dat de Heere Jezus wel met ons zal mede trekken. Indien het ons hierom te doen is, zal dit zeker geschieden.

De eerste Bediening des Woords in dit nieuwe Kerkgebouw zij een wijzen er op, dat de Heere beloofd heeft in het midden van de vergadering van zijn volk te zijn, maar ook een aangeven van den weg, waarop alleen de vervulling van Gods belofte kan worden verwacht.

Tekst: Want waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam daar ben ik in het midden van hen. Matth. XVIII : 20.

Heeft de Heilige Geest elk der Bijbelschrijvers, en dus ook de Evangelisten, op een eigen taak aangelegd, en hiertoe bekwaamd, voor Mattheus lag hier blijkbaar in opgesloten, dat zijn Evangelie een gemeentelijk karakter zou dragen.

Hij is de eenige onder de Evangelisten, die het woord gemeente bezigt. Hij beluistert en geeft weer, wat zijn Meester over het kerkelijk leven zegt.

Hij hoort zijn Heiland uitspreken: Op deze Petra zal ik mijn gemeente bouwen en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen. Deze gemeente is de Nieuw Testamentische gemeente, die niet meer aan nationale afstamming of grenzen gebonden zal zijn. Israël keert zijn Messias den rug toe. Op het oogenblik, dat de Heiland de woorden doet vernemen, die onzen tekst uitmaken, is de verwerping al begonnen. Straks zal zij officieel worden door de botsingen met het Sanhedrin, Israël zal ophouden het volk des Heeren te zijn.

Van de geestelijke, eindelijk geheel uit Israël uittredende gemeente, is Jezus de Koning. Zij zal bestaan uit Joden en Heidenen.

Juist dit gemeentelijke karakter van Mattheus' geschrift heeft er veel toe bijgedragen, dat zijn Evangelie boven andere als het „Kerkelijke“ den voorrang verkregen heeft. ¹⁾

¹⁾ Dr. C. Bouma. De lit. vorm der Evangeliën. 1921 bl. 68.

In ons teksthoofdstuk spreekt de Heiland over de plaatselijke gemeente. Hij handelt over instelling der ambten en tuchttoefening in haar midden.

Hierop laat Hij volgen: „Wederom zeg ik U: Indien er twee van u samenstemmen op de aarde over eenige zaak, die zij zouden mogen begeeren, dat die hun zal geschieden van mijn Vader, die in de hemelen is”.

De samenhang van onze tekstwoorden met deze uitspraak is te vatten. Zij zijn er een bevestiging van. De Heere hoort het gebed, omdat de Heiland in het midden van hen is, die in zijn naam vergaderen.

Wij gaan tot u spreken over de tegenwoordigheid van den Christus in het midden van de saamvergadering der gemeente.

Wij zullen trachten de vragen te beantwoorden:

- I. Wat hebben wij door die tegenwoordigheid te verstaan:
- II. Wat wil het zeggen, dat zij verbonden is aan het vergaderd zijn in zijn naam.

Waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben ik in het midden van hen.

Met deze belofte van den Heiland wordt de vervulling ingeluid van Jesaja's profetie: En de Heere zal over alle woningen van den berg Sion en over haar vergaderingen scheppen een wolk des daags en een rook, en den glans eens vlammen des nachts; want over alles wat heerlijk is zal een beschutting wezen. En daar zal zijn een hut tot een schaduw des daags tegen de hitte en tot een toevlucht en tot een verberging tegen den regen en tegen den vloed.

Als de Heere Jezus zijn woorden uitspreekt, bevindt Hij zich in het midden van zijn discipelen. Hij, God en mensch in één persoon, is als de Middelaar, hun Trooster. Straks zal Hij deze aarde verlaten, en gaat Hij in zijn menschelijke natuur van zijn discipelen heen.

Maar als Hij dan vertrekken zal naar het Vaderhuis, is het niet om de Zijnen als weezen achter te laten. Daartoe heeft Hij hen te lief. Zij zijn zijn eigendom, Hij heeft ze gekocht met het goud van zijn bloed en het zilver van zijn tranen. Het is weder de Evangelist Mattheus, die het ons verhaalt, hoe Hij zijn discipelen een blijvende tegenwoordigheid toezegt in de woorden: En ziet, Ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding der wereld. Naar zijn Godheid, Majesteit, Genade en Geest wijkt Hij nimmermeer van hen. De gemeente des Heeren kan en zal niet zonder haar Leidsman zijn.

Gij vraagt: Hoe was het dan in de Oude Bedeeling, toen het Woord nog niet vleesch was geworden en deze heerlijke belofte nog niet uit den mond van den Heiland was opgevangen? Op overeenkomst en verschil in dit opzicht tusschen den Ouden en den Nieuwen Dag zullen wij letten. Het is noodig tot recht verstand van onze tekstwoorden. Nimmer is de gemeente des Heeren zonder haar Heere geweest. Hij en zijn kerk behooren bij elkander. De Heere heeft altijd een kerkelijk leven gewild, waarvan Hij het middelpunt was.

En dan hebben wij niet het oog op de algemeene tegenwoordigheid Gods, die overal aanwezig is, maar op een bijzondere tegenwoordigheid.

Reeds bij de plechtige verbondsluiting met Abraham, als het Rijk Gods in den Vader der geloovigen een historisch zich ontwikkelend uitgangspunt op aarde verkreeg, openbaarde de Heere deze bijzondere tegenwoordigheid.

Een diepe slaap viel op Abraham. En tusschen de stukken van het geslachte dier ging door de tegenwoordigheid des Heeren, in de gelijkenis van een rookenden oven en een vurige fakkel. Met dit teeken wilde de Heere aangeven, dat Hij en

zijn verbondsvolk bij elkander behoorden, gelijk de in geregelde orde tegenover elkander gelegde helften van het dier, dat geslacht was.

Die nabijheid des Heeren heeft zich in Israëls geschiedenis voortdurend vertoond.

Zij sprak van de trouw Gods, niettegenstaande de vele ontrouw van het volk.

Maar al de troost, die de kerk Gods van den Ouden Dag mocht putten uit deze nabijheid, vloeide haar alleen tegemoet uit die verre toekomst, die een genadevolle vervulling beloofde van wat toen slechts aanduiding en voorafschaduwing was. Christus was nog niet in de menschelijke natuur op aarde verschenen, en de Heilige Geest was nog niet uitgestort. Binnen de engere grenzen van de Oude Bedeeling heeft de Heere eveneens zijn volk geleid, maar de alwijze Opvoeder der zijnen heeft hen niet met die ruime heerlijkheid bedauwd, die hun deel zou zijn als Hij het Nieuwe Verbond met hen zou oprichten. Zij konden die heerlijkheid nog niet dragen. Ziet de dagen komen, zoo spreekt de Heere door zijn knecht Jeremia, dat ik met huis van Israël en van Juda een nieuw verbond zal maken, niet naar het verbond, dat ik met hun vaderen gemaakt heb, ten dage als ik hun hand aangreep om hen uit Egypteland uit te voeren.

De Heere heeft Oud-Israël van zijn tegenwoordigheid vergewist door zichtbare teekenen. Als Israël een kind was, zou het zien om te gelooven, de tijd zou komen waarin het heette: Zalig zijn ze, die niet zullen gezien hebben, en nochtans zullen geloofd hebben.

In de moeitevolle dagen van Israëls uittocht uit Egypte, steide de Engel des Heeren zich aan de spits der stammen. Die Engel des Heeren was de Verbonds-Engel, de Zone Gods.

En hij toog voor hun aangezicht des daags in een wolkkolom, dat Hij ze op den weg leidde, en des nachts in een vuurkolom, dat Hij ze lichtte. Die wolk was een schrik voor de vijanden, en een vertroosting voor het volk des verbonds.

En als straks de tabernakel het middelpunt werd van den eeredienst, heeft de wolk- en vuurkolom zich er op nedergelaten en draagt het eenvoudige Godshuis den naam van „Tente der Samenkomst“, ter aanduiding, dat de Heere hier met zijn volk samenkwam.

De Heilige Israëls woonde op het verzoendeksel van de Arke des Verbonds, tusschen de cherubs, als op een genadetroon.

Daarvan zingt de Psalmist zoo schoon: Want de Heere heeft Sion verkoren. Hij heeft het begeerd tot zijn woonplaats, zeggende: Dit is mijn ruste tot in eeuwigheid, hier zal ik wonen, want ik heb ze begeerd.

En bij de inwijding van den prachtigen tempel, dien Salomo zijn God te Jeruzalem gebouwd had, geeft de Heere aan alle aanwezigen een nog dieperen indruk van tegenwoordigheid.

In het nieuwe heiligdom wordt de Arke overgebracht. De Levitische zangers, in fijn linnen gekleed, bliezen op trompetten en zongen, en hanteerden hun cimbalen, luiten en harpen, prijzende God, dat Hij goed is en dat zijn weldadigheid is tot in eeuwigheid. Opeens wordt het huis des Heeren met een wolk vervuld, zoodat de priesters niet konden staan vanwege de heerlijkheid des Heeren. Het was de Goddelijke Schechina, het zichtbare teeken van zijn heilige tegenwoordigheid.

Maar hoe onschatbaar die Schechina ook was voor het geloofsleven der kinderen Gods, haar betekenis reikte veel verder dan de bedeeling, waartoe haar verschijning behoorde. Al de beloften en voorafschaduwingen, die het majestueuze teeken inhield, zouden in de volheid des tijds worden vervuld.

Veel heerlijker dan in de dagen der Oude Bedeeling daalt dan de Eeuwige tot zijn gemeente neder. Was het onder Israël slechts op één plaats, op enkele tijden; in den Nieuwen Dag ontdekt zich het Vaderaangezicht op elke plaats der aanbedding. Dan zal het woord gesproken worden aan de Jakobsbron tot de Samaritaansche: Vrouw, geloof mij, de ure komt, wanneer dat gij noch op dezen berg, noch te Jeruzalem den Vader zult aanbidden. De ure komt en is nu, wanneer de ware aanbidders den Vader aanbidden, zullen in geest en waarheid: want de Vader zoekt alzulken, die Hem zoo aanbidden.

Het Jeruzalem van het aloude Bondsvolk is verwoest en van den tempel is geen steen op den anderen gelaten. Al het zichtbare, waaraan Israël zich klemde, moest wegvallen, opdat het plaats zoude maken voor den Christus. Niet door aanschouwing maar door het geloof zal worden geleefd. Jeruzalem zal dorpsgewijze worden bewoond. Wij hebben hier geen blijvende stad. Elk uitverkorene Gods is zijn tempel, elk geloovig hart zijn woning, en waar twee of drie in zijn naam vergaderd zijn, is Hij in het midden van hen.

Zoo beginnen wij op het punt, waarover het hier gaat, iets te verstaan van overeenkomst en verschil tusschen de Oude en Nieuwe Bedeeling en komt er klaarheid over onze tekstwoorden.

Wordt dit verschil ons niet nader aangewezen in het gezicht van Johannes op Patmos, als hij den Christus ziet in het midden der gouden kandelaren?

Wat aan den balling op zijn eenzaam eiland vertoond werd, was weer onderscheiden van hetgeen in tabernakel en tempel te aanschouwen was.

Hem wordt de stand voor oogen gehouden der Nieuw Testamentische gemeenten.

In het Heilige van den tabernakel stond de zevenarmige gouden kandelaar, beeld van de Kerk des Heeren: Salomo plaatste er tien in zijn tempel, vijf aan de rechter- en vijf aan de linkerszijde.

De ziener op Patmos hoort een stemme als een bazuin. Hij keerde zich om en zag zeven gouden kandelaren, en in hun midden een den Zoon des menschen gelijk. De kandelaren zijn de zeven Klein-Aziatische gemeenten waaraan Johannes schrijven moest. En de zeven gemeenten vertegenwoordigen en schaduwen af de Nieuw Testamentische kerken in alle wereldstreken.

Een gouden kandelaar is een prachtig beeld voor de gemeente. Goud wijst op de heerlijkheid der gemeente, al beantwoordt zij voor het oog der menschen hier ook nog zoo weinig aan. Des konings dochter is geheel verheerlijkt inwendig, haar kleeding is van gouden borduursel.

Een kandelaar dient om licht van zich uit te stralen. Maar van zichzelf bezit hij geen licht. Hij draagt het slechts. De gemeente des Heeren mist ook alle eigen schijnsel. Het licht in den mensch is duisternis geworden, hij heeft het moedwillig uitgebluscht. Maar nu is Jezus de zonne der gerechtigheid, het licht der wereld. De gemeente wordt door Hem dienstbaar gesteld aan de verspreiding van het licht, tot aan de einden der aarde. God, die gezegd heeft, dat het licht uit de duisternis zoude schijnen, is degene, die in onze harten geschenen heeft. Met welk oogmerk? Om te geven verlichting der kennis der heerlijkheid Gods in het aangezicht van Jezus Christus. Hij verlicht de zijnen opdat zij anderen zouden verlichten. Gelijk de maan door de zon verlicht wordt, opdat zij op haar beurt de aarde zou verlichten, is het ook hier.

Johannes zag niet een enkelen kandelaar als in den tabernakel, ook niet vijf en vijf in rechte lijn als in den tempel. Hij aanschouwde er zeven, die door den

Christus om zich heen gecirkeld waren, beeld en profetie van de tegenwoordigheid des Heeren in al de gemeenten van de plaatsen zijner heerschappij.

Er is meer. Onder Israëls schaduwdienst bestond de kandelaar uit een voetstuk en een schacht, waaruit zeven armen zich vertakten. Hier was dus zichtbare onderlinge samenbinding of eenheid. Johannes ziet blijkbaar geen kandelaar met vertakkingen. Voor zijn blik staan de kandelaren los naast elkander; en geen zichtbare onderlinge samenbinding aanschouwt hij. Geen zeven armen bespeurt hij, die onderdeelen zijn van het geheel.

Met de Nieuw Testamentische bedeeling werd de dienstbaarheid opgeheven. De gemeenten staan binnen het door haar te erkennen kerkverband in vrijheid de een naast de ander. Geen band mag haar samenbinden dan een geestelijke. Innerlijk zijn ze op verborgen wijze één in Christus, die haar in zijn rechterhand samenhoudt en in haar midden tegenwoordig is. Doch ze hebben geen wereldlijke, zinnelijk-waarneembare aardsche verbinding; waarbij de een door de ander overheerscht wordt. Als gelijken treden ze naast elkander op. Dat zij ook nimmer door menschen dwang zich laten overheeren ¹⁾. Christus is haar eenige Koning. Zijn heerlijkheid alleen verkondigen zij, als die van den Eeniggeborenen des Vaders, vol van genade en waarheid. Johannes ziet niet de kandelaren zonder den Christus. Hij ziet beide te zamen; Christus en zijn gemeente behooren bij elkander; en niemand of niets mag zich hier tusschen stellen.

Toch is met hetgeen wij aangegeven hebben ter verklaring van onze tekstwoorden in het eerste deel het noodige nog niet gezegd.

Gelijk wij reeds opmerkten: het verband waarin Matth. 18 : 20 voorkomt, doet ons verstaan, dat hier gesproken wordt van de plaatselijke kerk, onder haar ambtsdragers samengekomen. Aan die gemeente wordt in haar saamvergadering de tegenwoordigheid van Christus beloofd.

Maar de Heiland is met zijn Geest geen oogenblik los van zijn Kerk. Ware dit het geval, zij zou in het niet wegzinken.

Het komt er evenwel op aan, dat zijn invloed zich betoome en zijn werkingen worden bespeurd. En dit nu is niet altijd het geval. De Heiland trekt zich wel eens terug. De werkende tegenwoordigheid is voor de onderlinge bijeenkomsten van de hoogste beteekenis. Zonder haar dragen zij niet de gewenschte vrucht.

En nu is het die tegenwoordigheid die beloofd wordt in onzen tekst, waarmede Hij tot heil der zijnen zal werkzaam zijn. Hij is dan in het midden met zijn Geest en Genade om te leiden, voor te lichten en te bezielen.

Is de Heiland in den bedoelden zin in onze samenkomsten tegenwoordig, dan is Hij het, die als de hoogste Leeraar en Profeet, door middel van zijn dienaren, ons predikt en onderwijst tot ontdekking, tot onderrichting, tot vertroosting.

Dan is Hij het, die ons schuldbelijdend, biddend en dankend doet zijn in onze toenadering tot God, en onze ziel tot Hem opheft.

Dan is Hij het, die door het gebruik der Sacramenten de belofte des Evangelies des te beter doet verstaan en aan onze harten verzegelt.

Dan is Hij het, die ons bij het uitreiken onzer gaven, een ieder naar zijn vermogen, blijmoedige gevers doet zijn, die het hart aan onze daden paren.

Dan is Hij het, die ons onderling gemeenschap der heiligen doet oefenen en ons Amen doet zeggen op zijn woord: Eén is uw Meester, namelijk Christus, en gij zijt allen broeders.

¹⁾ Dr. S. Greydanus. De Openb. des Heeren aan Johannes. 1908, bl. 78.

Dan is Hij het, die zijn gemeente stelt tot een lof op aarde, zoodat er kracht van haar en haar leden uitgaat om te zijn een stad op een berg, een licht op den kandelaar en een zoutend zout voor het maatschappelijk leven. Ons licht zal dan schijnen voor de menschen, zoodat ze onze goede werken zien, en onzen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken. Het instituut der plaatselijke kerk zal dan zijn het strijdleger van Koning Jezus, tot bevordering van de komst van zijn Koninkrijk.

Toch heft de tegenwoordigheid van Christus niet op, dat ook onze beste werken in dit leven alle onvolkomen en met zonden bevekt zijn.

Maar moeten wij de gemeenschap met onzen Christus missen, dan zijn wij met den vorm tevreden en gaan wij in zelfgenoegzaamheid op, of wij laten toe, dat eenige wortel van bitterheid opwaarts spruete om vermeende of werkelijke gebreken, die wij alsdan niet bij onszelven, maar bij onzen broeder bespeuren. Wij nemen dan geen zegen mede, noch voor onszelven, noch voor anderen.

Een saamvergadering der gemeente, waar Christus niet alzoo in het midden is, en niet mede vergadert, is niet alleen een incomplete bijeenkomst, maar de voornaamste in den bond wordt gemist, namelijk Hij, die gezegd heeft: „Ik ben de wijnstok en gij de ranken; die in mij blijft en ik in hem, die draagt veel vrucht; want zonder mij kunt gij niets doen“. Met doode orthodoxie zijn wij niet gebaat. Het komt op geest en leven aan.

II. Hoezeer dient het dan ons verlangen te zijn, dat de Christus zich in ons midden bevinde. Om Hem moet het ons te doen zijn. Die den Zoon niet eert, eert den Vader niet, die Hem gezonden heeft.

In welken weg zal de belofte des Heeren worden vervuld?

Wij lezen: waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben ik in het midden van hen.

Wij begrijpen alzoo, dat het niet voldoende is een passend kerkgebouw te bezitten en hier een onafgebroken gebruik van te maken.

Niet dat het een onverschillig iets is, hoe het gebouw voor den eeredienst er uit ziet. Als het niet anders kan, komen wij samen in het open veld, in huizen, in schuren, in stallingen. Maar kan het wel anders, dan zullen wij bewijzen voor het gebouw der onderlinge bijeenkomsten in geen geval minder over te hebben dan voor onze eigen huizen. Vooral in onze dagen van stofvergoding, waarin men al meer met brood en spelen zich tevreden stelt, en Marx' godslasterlijk woord tot devies durft verheffen; Godsdienst is opium voor het volk. Wij zullen met onze daden bewijzen, dat ons beginsel ons heilig is.

De vormen wisselen, het wezen blijft. Onder het uit de ballingschap teruggekeerde Juda liep wel een iegelijk voor zijn eigen huis en spaarde men er geen kosten aan. Doch des Heeren huis liet men woest en zeide er van dat de tijd er niet naar was om dit te bouwen. De tuchtigingen des Heeren bleven niet uit. God riep een droogte over het land, over de bergen, over de menschen, over de beesten en over allen arbeid der handen. En het loon kwam terecht in een doorboorden buidel.

En dat het eisch des Heeren is met elkander geregeld kerkelijk samen te komen, is met de Schrift in de hand onweerlegbaar aan te toonen. Is de Heiland er ons ook niet in voorgegaan? Veel hartverheffends en geestelijks was er voor Hem zeker niet te verkrijgen in Palestina's synagogen; toch lezen wij van Hem, dat Hij, naar zijn gewoonte, er heenging op den dag van den Sabbat.

Maar dit verstaan wij uit onze tekstwoorden: er is nog iets anders noodig

dan een goed gebouw en een regelmatig gebruik er van. Niet het gebouw, maar de gemeente is het huis Gods. Op de gesteldheid des harten komt het aan. Geven wij onzen tekst letterlijk weer, dan lezen wij: Waar twee of drie in mijn naam zijn saamgevoerd daar ben ik in het midden van hen. Een onzer groote Godgeleerden verklaart des Heilands woorden aldus: „Waar twee of drie, elk uit zijn eigen levensfeer, overgebracht worden in mijnen naam, zoodat ze nu ook in mijnen naam zijn, daar ben ik in hun midden”. En hij verwijst dan verder naar de beteekenis van de bij den Apostel Paulus telkens wederkeerende uitdrukking van: *het zijn in Christus*.

De Naam is in de taal der Heilige Schrift maar niet een klank, een woord; er wordt mede bedoeld de volle openbaring van het Goddelijke leven. In den naam van Jezus vergaderd te zijn beteekent, dat men in Hem zich bevindt en werkzaam is, zooals Hij zich aan menschen heeft geopenbaard. Denken wij hier aan de woorden door den Heere Jezus uitgesproken bij de instelling van den doop, ons weder door den Evangelist Mattheus medegedeeld: Gaat dan henen, onderwijst al de volken, ze doopende in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, leerende hen onderhouden alles wat ik u geboden heb.

In den naam Gods gedoopt worden wil meer zeggen dan: op bevel van Hem. Het woordje, dat in het Grieksch staat, en door *in* is vertaald, geeft een richting aan. Zeg ik: ik doop mijn hand in het water, dan duid ik daarmee aan, dat mijn hand in verband met het water wordt gebracht. Zoo zegt Christus ook, dat wij gedoopt moeten worden, ingedompeld, „in den naam”, in het wezen van den Drieëenigen God. De doop leert ons, dat wij in verband, in betrekking worden gebracht met dien Drieëenigen God, en dat deze zich in betrekking stelt tot ons. Aldus wordt ons in den doop betuigd en verzegeld de gemeenschap, de gunst, de genade des Heeren.

Maar al zijn we nu in onze prille jeugd met dien naam des Heeren in aanraking gebracht, er moet een tijd komen, waarin wij met het lied, aan Juda op de lippen gelegd, zeggen: Tot uw naam en tot uw gedachtenis, o Heere, is de begeerte mijner ziel.

Bij het opgroeien hebben wij in de kracht Gods onzen doop op ons te nemen.

Wij dragen Christus' naam op onze voorhoofden, „Zijn merk en veldteeken”.

Wij zullen ons hier niet voor schamen, maar den eed van trouw bij zijn vaandel afleggen. Wij zullen openlijk bewijzen, niet het minst in onzen onkerkelijken tijd, dat wij onder zijn banier strijden willen. In alle verbonden, aldus ons doopsformulier, zijn twee deelen begrepen. Zoo worden wij ook wederom van God door den doop vermaand en verplicht tot eene nieuwe gehoorzaamheid; namelijk, dat wij dezen eenigen God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, aanhangen, betrouwen en liefhebben van ganscher harte, van ganscher ziele, van ganscher gemoede en met alle krachten, de wereld verlaten, onze oude natuur dooden, en in een Godzalig leven wandelen.

Welnu, de vruchten van die nieuwe gehoorzaamheid, waartoe de doop ons verplicht, hebben wij niet het minst te betoonen door te vergaderen in den naam van den Heere Jezus. Zulks is ter eer van God, en van de meest zegenrijke gevolgen voor ons. De naam des Heeren is een sterke toren, de rechtvaardige zal daar henen loopen en in een hoog vertrek gesteld worden.

Vergaderd zijn in den naam van den Christus, is uitgegaan zijn uit ons eigen leven, uit de beslommeringen der wereld, uit de drukte en zorgen van ons dagelijksch beroep. Wij zoeken dan onze ruste in Hem. Wanneer wij samenkomen in

zijn naam, vergaderen wij niet in hoogheid des harten, roemend in hetgeen wij gedaan hebben, of steunend op onze gerechtigheid. Wij belijden dan niets in ons zelve te bezitten, waarmede wij voor den heiligen God kunnen bestaan. Al onze gerechtigheden zijn dan als een wegwerpelijc kleed. Wij erkennen dat wij schuldige zondaren zijn, aan wie alle hoop ontvalt wanneer wij op ons zelve zien. Wij moeten getroost worden door de vergeving der zonden. Maar nu juist is er behoefte om in den naam van Christus te zijn, om in Hem gevonden te worden, niet hebbend onze rechtvaardigheid, die uit de wet is, maar die door het geloof van Christus is, namelijk de rechtvaardigheid, die uit God is door het geloof. En dit geldt nu ook voor het gemeenschappelijc geestelijc leven, de gezamenlijke werkzaamheid in den dienst des woords en der gebeden. Wanneer de geloovigen, buiten hun Hoofd Christus om, zich vereenigen, zal hun werk niet het gewenschte doel treffen. Hoe klein hun getal ook moge zijn, twee of drie, zij hebben zich gemeenschappelijc in hun Christus te vereenigen en in zijn naam werkzaam te zijn. Als broeders moeten wij samen wonen. Waar liefde woont gebiedt de Heer den zegen. Daar woont hij zelf, daar wordt zijn heil verkregen. En 't leven tot in eeuwigheid.

Onze Calvijn zegt op onzen tekst: De Heere verklaart, dat Hij in hun midden wezen zal, zoo dikwijls twee of drie in zijn naam samenkomen, om hen door zijn bestuur te leiden, en wat zij ondernemen tot een gewenschten uitslag te brengen. Wie zich aan zijn bestuur overgeven, behoeven derhalve niet te twijfelen of zijn tegenwoordigheid wel gewenschte vruchten zal dragen. Daar het nu een onwaardeerbare zegen is in alle dingen de leiding van Christus te genieten, zoodat Hij de plannen, die men ontwerpt en de uitkomsten er van zegent, (gelijk aan de andere zijde niets jammerlijker is, dan van zijn genade verstoken te zijn) zoo moet deze belofte ons niet weinig een spoorslag zijn tot nauwe, vrome en heilige verbinding aan elkander. Want wie de gewijde samenkomsten verzuimt, of zich van de broederen afscheidt en zich lauw betoont in het betrachten der eenheid, toont daardoor, dat hij de tegenwoordigheid van Christus op hoegenaamd geen prijs stelt. Wij moeten het hierin met Calvijn eens zijn, want hij spreekt volgens het Woord Gods. Het vergaderd zijn in den naam van den Heere Jezus kan dus alleen gevonden worden bij hen, die behoefte gevoelen aan persoonlijke vereeniging met Hem door het geloof. En moet alzoo zijn een liefde tot den Heiland en tot de broederen. Indien iemand den Heere Jezus Christus niet liefheeft, zegt de Apostel Paulus, die zij een vervloeking; Maranatha. En de Apostel Johannes: die zijn broeder niet liefheeft, blijft in den dood.

De vraag mag worden gedaan, in hoeverre zal de gemeente Gods aan den eisch beantwoorden door den Heere Jezus haar gesteld. Wij hebben hier natuurlijk te denken aan de kerk des Heeren in haar zichtbare gestalte. Van haar geldt, dat zij de gemeente van den Heere Jezus Christus is en dat zij in leer en leven zich aldus heeft te openbaren. De Apostelen spreken haar leden met de heerlijkste namen aan. Zij worden genoemd: uitverkorenen naar de voorkennis van God den Vader, geheiligden in Christus, geroepen heiligen.

Indien nu met deze namen bedoeld ware, al de leden der gemeente, hoofd voor hoofd, als wedergeborenen te stempelen, en zij ook inderdaad het zouden zijn, kon het saamvergaderd zijn in Jezus' naam, toch niet tot stand komen dan alleen door de werking van den Heiligen Geest, van wien de geloovigen in alle geestelijke oefening afhankelijk zijn.

Maar al is de Nieuw Testamentische Kerk in haar zichtbare formatie geen volkskerk als onder het Oude Verbond, zoo bestaat ze toch niet uit louter

wedergeborenen. Want die zijn niet allen Israël, die uit Israël zijn. Dit is niet alzoo, omdat het niet anders zou kunnen, maar het is des Heeren bestel.

Helaas, in den kleinen kring der twaalfen bevond zich een Judas. Over velen in de Corinthische gemeente was de Apostel Paulus in twijfel. Van vele Galatiërs vreesde hij, dat hij er tevergeefs aan gearbeid had. En tot de Philippensen sprak hij weenend van vijanden van het kruis van Christus. En de Apostel Petrus achtte het de tijd, dat het oordeel begon van het Huis Gods. En de Apostel Johannes ziet er van de gemeente uitgaan omdat zij niet van haar waren.

Droevig was ook de toestand in enkele Klein-Aziatische gemeenten, waarover in het laatste Bijbelboek gesproken wordt. Wij denken aan Sardes en Laodicea.

Onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis spreekt van hypocrieten, die in de Kerk onder de goeden vermengd zijn.

En onze catechismus wil, dat naar het bevel van Christus aan de geloovigen, allen en een iegelijk, verkondigd en openlijk betuigd wordt, dat hun, zoo dikwijls als zij de belofenis des Evangelies met een waar geloof aannemen, waarachtiglijk alle hunne zonden van God, om der verdiensten van Christus wil, vergeven zijn: daarentegen alle ongeloovigen, en die zich niet van harte bekeeren, verkondigd en betuigd wordt, dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis op hen ligt, zoolang als zij zich niet bekeeren.

Hoe waarschuwend spreekt ook ons Avondmaalsformulier.

Aan den doop ligt ten grondslag, dat God zijn verbond met de kinderen bevestigt. Maar wat van de kinderen des verbonds in het algemeen geldt, mag nog niet van elk hunner in het bijzonder worden gezegd.

Terecht heeft Dr. A. Kuijper Sr. in zijn lijfblad „De Heraut” geschreven: „Gevaarlijk zou een prediking worden, waar het onderscheidend element wordt gemist en alle leden der gemeente voor oprecht geloovigen worden verklaard”.

Zoo min bij kinderen als bij volwassenen mag een valsche gerustheid worden aangekweekt.

In de gemeente zullen er gevonden worden, die slechts uiterlijk met haar verbonden zijn, gelijk er ranken zijn aan den wijnstok, die geen vrucht dragen.

Er zullen onder haar uitverkorenen zijn, die nog toegebracht moeten worden, maar helaas ook een getal, dat wegsterft zonder de bewijzen van geloof en bekeering gegeven te hebben. De gelijkenis van de wijze en dwaze maagden ziet op de Kerk in hare zichtbare formatie.

Maar al is dit verschijnsel aldus en al moet dan de oproep tot bekeering en tot het aflaten van de zonden in de gemeente geregeld gehoord worden, en al is het ook, dat de allerheiligsten nog maar een klein beginsel van de verschuldigde gehoorzaamheid hebben, dit alles ontnemt aan de gemeente de heerlijke titels niet, die de Schrift haar geeft. Nochtans dient zij er naar te staan tot de volmaaktheid voort te varen en in haar geheel in den naam van den Heere Jezus Christus te vergaderen.

Doch al zouden het dit dan maar twee of drie zijn, de belofte des Hetlands zal aan haar worden vervuld.

Moogt gij dan in den naam des Heeren vergaderd zijn, geliefde broeders en zusters, zoo dikwijls gij in dit bodehuis samenkomt. Maar bedenkt, dat hiertoe noodig is de leiding van den Heiligen Geest. Bidt hierom, opdat uw samenkomen steeds zij tot Gods eer en u tot zegen.

Aanvaardt deze kerk als een geschenk van uw God. Gij hebt tot onze blijdschap mildelijk mogen bijdragen tot haar bouw en wij rekenen hier ook onder

de kleine gaven, ja, het penningske der weduwe. Geen ijdele roem worde hierin door u gezocht. De Heere heeft u als middel willen gebruiken. Het was immers een genade van God, dat gij de macht ontvingt om vrijwillig te geven van hetgeen Hij u geschonken had. Gij gaaft het uit zijn hand: het is alles het Zijne. God alleen moet de eer ontvangen.

Gij zult er niet over te klagen hebben, dat dit gebouw voor de onderlinge bijeenkomsten ongeschikt is. Wij meenen ons niet te vergissen als wij zeggen, dat hier uitstekend werk is geleverd, al zullen allicht op den duur enkele gebreken openbaar worden, gelijk dit bij alles, wat uit menschenhanden voortkomt, het geval is.

God verhoede, dat hier immer een leer worde geleerd, niet overeenkomend met Gods Woord en onze Belijdenisgeschriften.

Maakt een getrouw gebruik van de Diensten des Woords en der Sacramenten, die in dit kerkgebouw zullen gehouden worden. Laat de onderlinge bijeenkomsten nimmer na. Ik zeg dit ook tot de kinderen, wier vermogen tot bevatting van heilige waarheden vaak verrassend blijkt. De Engelsche Godgeleerde Ryle spreekt dit waarschuwend woord uit op onzen tekst: Er ligt in deze woorden ook een ernstige bestraffing voor allen, die den openbaren Godsdienst verwaarloozen, en nimmer vergaderingen bijwonen, waar Godsdienstige belangen behartigd worden. De zoodanigen keeren den Heere der heeren den rug toe. Zij ontnemen zich de gelegenheid om Christus zelve te ontmoeten. Het beteekent weinig zich te verontschuldigen met te zeggen dat de verrichtingen der Godsdienstige vergaderingen zwak en onvolmaakt zijn, of dat men even goed te huis als in de kerk kan gesticht worden. De woorden van Jezus verbieden zoodanige redeneeringen ten sterkste. Het is immers groote dwaasheid op verachtelijke wijze te spreken van een vergadering waar Christus zelf tegenwoordig is.

Vraagt telkens in uw huizen een zegen voor het saamvergaderen in dit gebouw, opdat het Evangelie van Christus u een kracht Gods tot zaligheid zij. Vreeselijk zou het zijn, wanneer de prediking van den Christus u een reuk des doods ten doode ware. Worde in dit bedehuis teerkost door u verkregen voor de levensreis. Bidt vooral voor de leeraren, opdat zij den heerlijken naam van Jezus maar laten schallen in dit bedehuis en van zijn zondaarsliefde getuigen. Dat zij het middel begeeren te zijn om in Jezus' naam velen te winnen, te wapenen en te troosten. Dan geraken zij nimmer uitgepreekt. Zij behooren tot hen, die God u gegeven heeft tot de volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouw van het lichaam van Christus. Totdat wij allen zullen komen tot de eenigheid des geloofs en der kennis van den Zoon Gods, tot een volkomen man, tot de mate van de grootte der volheid van Christus; opdat wij niet meer kinderen zouden zijn, die als de vloed bewogen en omgevoerd worden met allen wind der leer, door de bedriegerij der menschen, door arglistigheid, om listiglijk tot dwaling te brengen; maar de waarheid betrachtende in liefde, alleszins zouden opwassen in Hem die het Hoofd is, namelijk Christus.

Ik kom tot de gebruikelijke toespraken. Hetgeen ik nu eerst te zeggen heb, ware beter door anderen uitgesproken, indien zij wisten wat ik weet. Ik heb hier een woord tot de leden van de bouwcommissie, wier taak nu is afgelopen, en die thans dit kerkgebouw aan kerkeraad en gemeente overdraagt. Broeders, ik was uw voorzitter; ik weet wat gij verricht hebt. Ik ken uw arbeid en uw moeite. Ik schakel mij zelve uit in den hartelijken dank, dien ik u en niet het minst den heer Van der Meij, Woerden's gemeente-architect, namens kerkeraad en gemeente

te brengen heb, voor den onverdroten, belangeloozen ijver en de nauwgezetheid, waarmede gij uw taak hebt uitgevoerd. Conscientieus hebt gij gehandeld, maar gij waart wars van alle kleinzieligheid en bekrompenheid, waardoor de zuinigheid de wijsheid bedriegt. Broeders, niet *ik* heb u geleid in uw vergaderingen, maar de *Koning der Kerk*, wat, dunkt mij, hierin vooral uitkwam dat gij bij alle verschil van opinie mocht komen tot eensgezinde besluiten.

De vrede en de broederliefde zijn op geen enkele uwer veelgehouden samenkomsten zoek geraakt, voor welke moeilijke vragen gij ook somtijds stond. Ik zie hierin de leiding van onzen God. Die roemt, roeme in den Heere. Het is o zoo smartelijk, dat een uit uw kring, hier op dit oogenblik niet tegenwoordig kan zijn. Hoe heeft onze nu kranke broeder zich met u beijverd. Onze God zij hem naar ziel en lichaam nabij, ondersteune hem op het ziekbed, en zoo het zijn kan, herstelle hem. Broeders, zij het u gegeven, dat het kerkgebouw tot welks totstandkoming God u heeft willen gebruiken, voor u en voor allen die er in zullen vergaderen, een middel zij om veel woorden des levens op te vangen. De Heere verwaardige u eenmaal een plaats te mogen vinden in het Nieuwe Jeruzalem, waar gij niet meer zult behoeven mede te werken aan een kerkbouw. Want, zegt Johannes, in de Heilige Stad is geen tempel; de Heere de Almachtige God is haar tempel en het Lam.

Broeders Kerkeradsliden, uw gewichtig werk, als opzieners en armenverzorger der gemeente, zal voortaan wat uw vergaderingen betreft, veraangenaamd zijn door uw samenkomen in dit nette Kerkgebouw met zijn geschikte bijlokale. Is de jaarlijksche verkiezing voor nieuwe ambtdragers, uitgesteld tot dit bedehuis in gebruik zou zijn genomen, gij hebt alzoo allen van het begin tot het einde ruimschoots uw deel gehad in de vele bemoeiingen, die de bouw van deze Kerk met zich bracht.

De Heere geve u met toenemende opgewektheid te verrichten, waartoe Hij verder u roepen zal.

Broeders, leden van de commissie van administratie, gij waart het vooral, die op een nieuw Kerkgebouw hebt aangestuurd. Uw wensch is vervuld en uw pogingen zijn met goeden uitslag bekroond. Ziet er de leiding van uw God in. En zijn uw financiële zorgen er nu niet minder op geworden, vestigt het oog op den Heere der heirscharen, die gedurende den bouw van Israëls tweeden tempel gezegd heeft: *Mijne is het zilver, en mijne is het goud.*

Geliefde gemeente! Ik beëindig mijn leerrede, met U toe te roepen de woorden van den Apostel Paulus aan de gemeente van Thessalonica:

Bidt zonder ophouden.

Dankt God in alles, want dit is de wil van God in Christus Jezus over u.

Bluscht den Geest niet uit.

Veracht de profetiën niet.

Beproeft alle dingen, behoudt het goede.

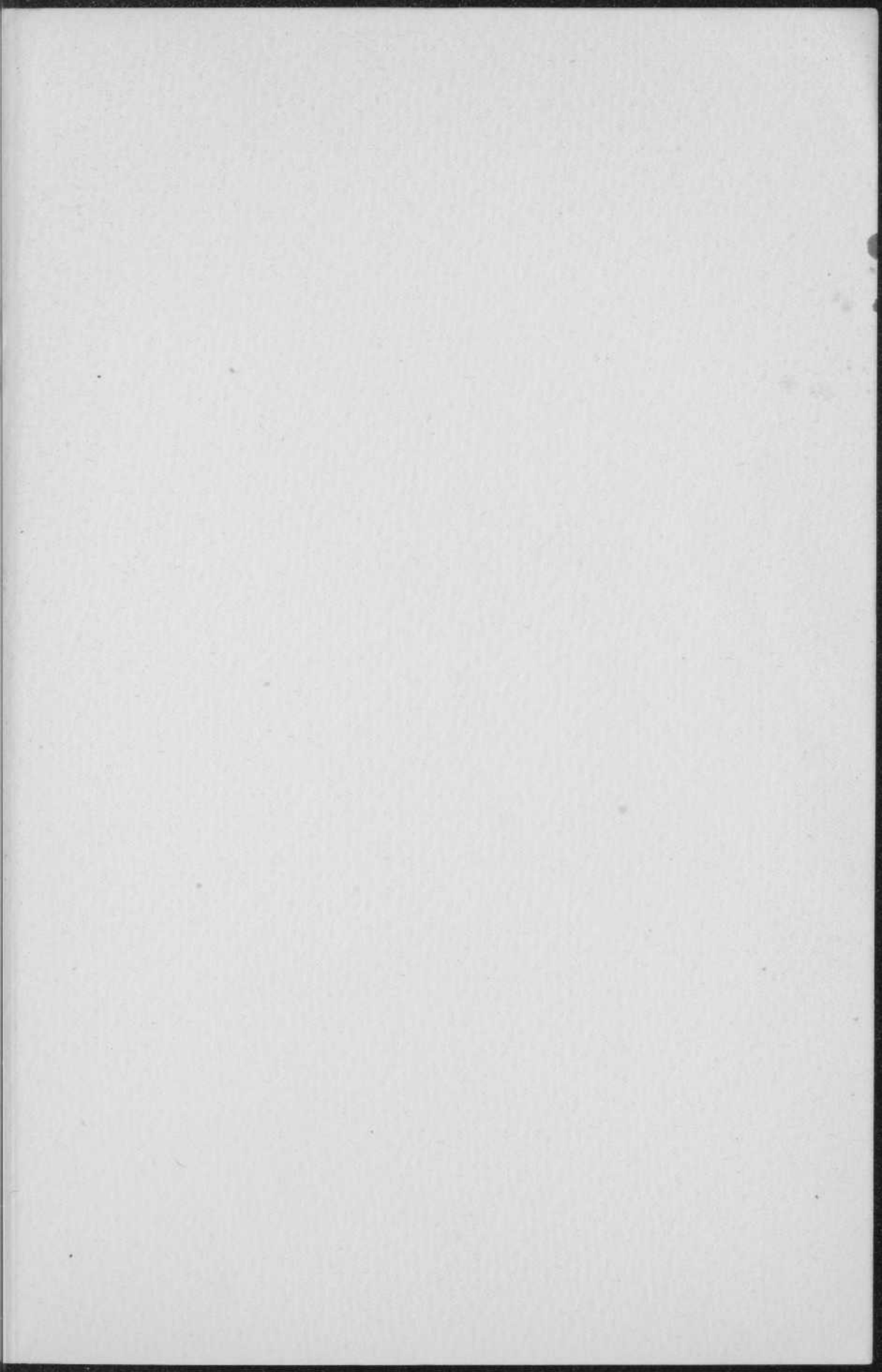
Onthoudt u van allen schijn des kwaads.

En de God des vredes zelf heilige u geheel en al, en uw geheel oprechte geest en ziel, en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst van onzen Heere Jezus Christus, Amen.

Gelezen Matth. 18 : 10—20.

Gezongen Ps. 27 : 3 Ps. 33 : 11 Ps. 68 : 4—5 Ps. 89 : 8 Ps. 72 : 11

De toespraken, die gehouden zijn tot Burgemeesters en Wethouders van Woerden, Zegveld, Rietveld en Barwoutswaarder, van welke laatstgenoemde drie plaatsen de Gereformeerden tot Woerdens Kerk behooren zijn hier weggelaten. evenals de toespraken tot den opvolger van wijlen den architect Onvlee, den heer Jolink; den aannemer der Kerk, den heer van Rijswijk; den aannemer van het schilderwerk, den heer Tanis; den electro-technische adviseur, den heer Kee; de opzichters, de heeren Verbeek en Baretta; en de afgevaardigden der classis Woerden en der genabuurde kerken.

DRUKKERIJ JOH. MILDER
WOERDEN